

วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

**THE THAMMASAT
JOURNAL
OF
HISTORY**

ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในงานวิชาการไทย:
สำรวจประวัติศาสตร์นิพนธ์
ในบริบทอาณาบริเวณศึกษาและประวัติศาสตร์โลก

วัชระ สินธุประมา
Vachara Sinthuprama

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ผลงานของนักวิชาการไทยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์นับว่ามีอยู่ในปริมาณน้อย เมื่อคำนึงถึงว่าภายในขอบเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฟิลิปปินส์เป็นประเทศขนาดใหญ่ทั้งในเชิงพื้นที่และประชากร, มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน, รวมทั้งเป็นประเทศสมาชิกผู้ร่วมก่อตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ASEAN ที่กำลังทวีบทบาทมากขึ้นในประชาคมโลกปัจจุบัน

บทความนี้จึงมุ่งแสวงหาคำอธิบายถึงลักษณะและเงื่อนไขที่เป็นบริบทของการสร้างผลงานของนักวิชาการไทย โดยเริ่มจากการสำรวจภาพรวมของประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ภายในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และสายสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์โลก การพิจารณาพื้นฐานพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฟิลิปปินส์ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางและความสนใจในภาพรวมทางประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ รวมทั้งประเด็นศึกษาทางวิชาการของไทยที่เป็นหัวข้อเฉพาะเจาะจง โดยพบว่าส่วนใหญ่จะเน้นสาระด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นหลัก อาทิ การต่อสู้เพื่อเอกราช, การต่อสู้เพื่อล้มล้างเผด็จการและขับเคื้อนประชาธิปไตย หรือบทบาทการต่อสู้ของมุสลิมภาคใต้ ผลงานวิชาการเหล่านี้ยังมีเงื่อนไขและข้อจำกัดตรงที่ส่วนใหญ่ยังไม่ได้ใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์อย่างเข้มข้นมากนัก ในท้ายที่สุดผู้เขียนเสนอแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ภายในบริบทที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์โลกซึ่งรวมประเทศไทยไว้ในนั้นด้วย

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์, งานวิชาการไทย, ประวัติศาสตร์โลก

Abstract

The Thai academic work on the history of the Philippines has been relatively small in quantity despite that the Philippines is a large country, determined both by area and by population, within the region of Southeast Asia. The Philippines not only has a long history but is also one of the founding members of the ASEAN of which roles have become more active in the international communities nowadays. This article, thus, is aimed to find an explanation of the characteristics and conditions of the contexts which bring about the Thai academic work on the Philippines history. It starts with a brief survey of the history of the Philippines as a part of the history of Southeast Asia, and in relations to the world history. It, then, explores the fundamental development of relationships between the Philippines and Thailand which has significantly formed the direction and interest of the Thai academia in the historical view of the Philippines in general. On the study of specific issues, most pieces of Thai academic work have mainly focused on the politics, the administration, the economy, and the foreign relations, e.g., the struggle for independence, the movement to overcome dictatorship and mobilize the democratic government, or the Muslim insurgencies in the south. However, most of these work have some limitations in that they insufficiently use the historical approaches or the historiographical analysis in their work. At the end of the paper/article, a recommendation to incorporate the study of the history of the Philippines into the context of a global history, including Thailand and her history, is proposed.

Keywords: History of the Philippines, Thai academic work, world/global history

1. บทนำ

บทความนี้เริ่มขึ้นด้วยความสนใจในสาระประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ที่ดูค่อนข้างจะตกหล่นหรือหายไปในงานของนักวิชาการไทย กับทั้งในเงื่อนไขของวงวิชาการปัจจุบันที่ตึงและกระตุ้นให้ทุกคนใส่ใจกับการพุ่มพัก “ประชาคมอาเซียน” อันมีฟิลิปปินส์เป็นหนึ่งในประเทศผู้ร่วมก่อตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ASEAN แต่กลับเป็นประเทศใหญ่ที่ได้รับความสนใจหรือการให้ความสำคัญเกือบจะน้อยที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเจาะจงลงไปที่นักวิชาการไทย ทั้งๆ ที่ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศนี้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันน่าสนใจมายาวนาน ไม่ว่าจะเป็นในบริบทความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียงหรือยึดไกลออกไปในประวัติศาสตร์โลก อีกทั้งในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนที่เป็นประเทศไทยกับฟิลิปปินส์ก็ได้มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นกิจกรรมการติดต่อทางการค้าระหว่างกันมาหลายศตวรรษ จึงเป็นความน่าสนใจที่จะสำรวจผลงานทางวิชาการของไทยที่สะท้อนประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์เพื่อพิจารณาทัศนะและความเข้าใจของฝ่ายไทยในประเด็นศึกษาดังกล่าว

2. ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ในประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประวัติศาสตร์โลก

ชื่อฟิลิปปินส์ (The Philippines) เป็นชื่อหมู่เกาะที่ใช้เรียกในกรอบพื้นที่ของการเป็นรัฐประชาชาติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประเทศหมู่เกาะอย่างเอกเทศ ไม่มีเส้นเขตแดนทางบกติดต่อกับประเทศใดเลย สำหรับนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ถูกจัดอยู่ในกรอบพื้นที่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นอาณาบริเวณที่นิยมขึ้นโดยฝ่ายเสนาธิการทหารในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่มีผลสืบเนื่องในการรับรู้และการบริหารจัดการต่อมาจนปัจจุบัน การเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์จึงมักถูกยึดโยง เทียบเคียง

วิพากษ์ ตีความ และอธิบายอยู่ในกรอบภูมิภาคดังกล่าว ทั้งๆ ที่ประวัติศาสตร์ของดินแดนหมู่เกาะแห่งนี้มีฐานที่มา บริบท เงื่อนไข ตลอดจนพัฒนาการที่แตกต่างจากดินแดนส่วนอื่นๆ ของภูมิภาคอยู่ไม่น้อยในหลากหลายด้านหรือมุมมอง

แก่นเรื่องสำคัญของประวัติศาสตร์รัฐชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือประวัติศาสตร์การตกเป็นอาณานิคม (หรือประเทศใดไม่เคย “ตกเป็นอาณานิคม” ก็จะต้องพิเศษมาก) ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์อยู่ที่ปลายสุดโค้งด้านหนึ่งของแก่นเรื่องนี้ คือมักจะได้รับการระบุว่า เป็นดินแดนแรกที่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก¹ เมื่อเป็นดินแดนแรกจึงมีผลตามมาที่ทำให้เป็นอาณานิคมยาวนานที่สุด ยิ่งไปกว่านั้น หลังจากพ้นสภาวะการเป็นอาณานิคมของสเปนอยู่กว่า 300 ปี ก็ยังตกเป็นอาณานิคมของสหรัฐอเมริกาอีกราวครึ่งศตวรรษ

การที่ฟิลิปปินส์ตกเป็นอาณานิคมแรกของภูมิภาคนี้ (รวมไปถึงอันดับอื่นๆ ของเอเชีย) ทำให้มีความพยายามอธิบายสภาพของหมู่เกาะก่อนการเข้ามาของสเปน ซึ่งนักประวัติศาสตร์รุ่นก่อนๆ ที่ใช้หลักฐานจากบันทึกและเอกสารของสเปนช่วงต้นสมัยอาณานิคมมักจะชี้ให้เห็นว่าดินแดนส่วนนี้มีพัฒนาการของสถาบันและองค์ประกอบแห่งความเป็นรัฐอยู่น้อยมากก่อนที่สเปนจะเข้ามา โดยหน่วยทางสังคมและการปกครองที่เป็นหลักมีขนาดและลักษณะเป็นชุมชนหมู่บ้านที่เรียกว่า บารังไก (barangay) ซึ่งแปลว่าเรือ และมีนัยหมายถึงการที่ครอบครัวยุติหรือเครือญาติอพยพมาสู่หมู่เกาะในเรือลำเดียวกัน บารังไกอาจมีขนาด เงื่อนไขทางกายภาพ ตลอดจนพัฒนาการที่มีผลต่อชีวิตทางสังคม วัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปอยู่บ้าง แต่ก็มีลักษณะร่วม เช่น การนับถือผีหรือวิญญาณในแต่ละท้องถิ่น ที่มีผลต่อการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน โดยแต่ละบารังไกต่างเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน หลักฐานรุ่นเดิม

¹ หมายถึงดินแดนที่มีขอบเขตกว้างใหญ่เป็นรัฐหรือประเทศในเวลาต่อมา คำกล่าวนี้อาจไม่ได้บ่งชี้เวลาที่โปรตุเกสเข้ายึดครองก่อนหน้านั้น แต่เป็นรัฐเมืองท่าซึ่งต่อมากลายเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนที่ใหญ่กว่า จนกระทั่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน

เหล่านี้ชี้ว่าชุมชนชาวพื้นเมืองได้รับอิทธิพลจากภายนอกทางด้านศาสนาน้อยมาก และตีความได้ว่าการขาดหายไปของสถาบันศาสนาที่ซับซ้อนและทรงอำนาจส่งผลให้ชุมชนเหล่านี้ขาดพัฒนาการของสถาบันการปกครองที่จะมีศักยภาพและอิทธิพลครอบคลุมพื้นที่เป็นอาณาบริเวณกว้างขวางจนเป็นรัฐที่ใหญ่กว่าบารังไก ภาวะกระจัดกระจายของชุมชนและโครงสร้างทางสังคมและการปกครองที่ “หลวม” เช่นนี้เอง เป็นเครื่องอธิบายว่าเหตุใดสเปน ซึ่งมาพร้อมกับการล่าอาณานิคม ก่อให้เกิดการปกครอง, และบาทหลวงคาทอลิก จึงสามารถพิชิตหมู่เกาะนี้ได้เกือบทั้งหมดโดยไม่ยากภายในระยะเวลาไม่นานเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการเข้าครอบครองอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาติยุโรปอื่นๆ ในเวลาอีกกว่าสองศตวรรษต่อมา

อย่างไรก็ตาม การเขียนประวัติศาสตร์ในยุคสมัยใหม่ที่ฟิลิปปินส์มีความเป็นอิสระและมีความเคลื่อนไหวทางชาตินิยมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นั้นก็มีความพยายามที่จะมองย้อนอดีตกลับไปก่อนยุคอาณานิคม เพื่อแสวงหาหลักฐานข้อมูลและคำอธิบายที่แตกต่างออกไป เช่น หลักฐานใหม่ๆ ที่ได้เพิ่มขึ้น บ่งบอกความเป็นไปของชุมชนบางแห่งที่มีพัฒนาการมากกว่าบารังไกที่เคยรู้จักกันทั่วไป มีพัฒนาการทางศาสนาที่เข้ามาจากภายนอกทั้งพราหมณ์ฮินดูและอิสลามซึ่งน่าจะมาจากการติดต่อทางการค้า อันส่งผลสืบเนื่องที่ทำให้เกิดพัฒนาการของรัฐขนาดเล็ก ที่อาจเรียกได้ว่าเป็นราชอาณาจักรหรือรัฐสุลต่านตั้งแต่ก่อนสเปนเข้ามา กับทั้งมีพัฒนาการของระบบการปกครองและการจัดระเบียบทางสังคมที่ซับซ้อนอยู่บ้างแล้ว²

เมื่อถึงช่วงประวัติศาสตร์อาณานิคม ลักษณะเฉพาะบางประการในการเข้ามาของสเปนในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ทำให้ประวัติศาสตร์ของดินแดนนี้มีโฉมหน้าที่แตกต่างออกไปจากดินแดนใกล้เคียงกันในเวลาต่อมา เฟอร์ดินันด์ มาเจลลัน (Ferdinand Magellan) เดินทางมาที่นี้จากตะวันออกสู่ตะวันตก ซึ่งกลับทิศกันกับการมาถึงของชาวตะวันตกชาติอื่นๆ ที่เดินทางจากตะวันตกสู่

² Renato Constantino, *A History of the Philippines* (New York: Monthly Review Press, 1975), 24-39.

ตะวันออก หากจะยึดมุมมองการอธิบายภายในกรอบขอบเขตของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนที่อยู่ตะวันออกสุดของภูมิภาคกลายเป็นดินแดนส่วนแรกสุดที่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกที่มาจากทางตะวันออก และต่อมาสเปนจะปกครองฟิลิปปินส์ผ่านอุปราชที่เม็กซิโกข้ามมหาสมุทรแปซิฟิก ทำให้ฟิลิปปินส์เป็นอาณานิคมแห่งเดียวในเอเชียที่ถูกปกครองมาจากทางตะวันออก ผ่านทวีปอเมริกาอันเป็นเขตพื้นที่ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่จะมิได้สัมผัสสัมพันธ์กับโลกเอเชียอื่นๆ โดยตรงเลยตลอดเวลานับศตวรรษ

ชื่อของหมู่เกาะที่ตั้งตามพระนามกษัตริย์สเปนเป็นความโดดเด่นเฉพาะตัวของฟิลิปปินส์อีกอย่างหนึ่ง³ พระเจ้าเฟลิเปที่ 2 ทรงเป็นกษัตริย์สเปนในยุครุ่งเรืองที่สุดของจักรวรรดิ รวมถึงช่วงเวลาหนึ่งของการผนวกรวมราชอาณาจักรบาคาสมุทรไอบีเรียของสเปนกับโปรตุเกสเข้าด้วยกัน ชื่อของหมู่เกาะเฟลิปปินาสเป็นจุดเริ่มต้นของการนิยามดินแดนหมู่เกาะนี้เป็นหน่วยทางภูมิศาสตร์อันหนึ่งเป็นครั้งแรก⁴ และกลายเป็นนามที่ฝังแน่นอยู่ในการรับรู้ของผู้คนทุกฝ่ายสืบต่อมา แม้กระทั่งในสมัยชาตินิยมและการต่อสู้กับสเปนก็ไม่สามารถสรรหาชื่อใหม่ที่จะมาทดแทนชื่อเดิมของหมู่เกาะไปได้ ตราบจนช่วงเวลาของโลกสมัยใหม่และยุค “หลังอาณานิคม” แม้จะมีความคิดเกี่ยวกับชื่อประเทศที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง แต่ชาวฟิลิปปินส์ก็ไม่สามารถตกลงสนับสนุนชื่ออื่นที่จะมาแทนชื่อเรียกหน่วยทางภูมิศาสตร์แห่งนี้ได้

ประวัติศาสตร์ของหมู่เกาะภายใต้การปกครองของสเปนส่วนใหญ่เขียนขึ้นจากหลักฐานเอกสารของทางคริสต์จักรและของทางการสเปนทั้งทหารและ

³ ในรายละเอียด ตั้งแต่ตอนที่นำพระนามมาตั้งชื่อเรียกเกาะส่วนหนึ่งของหมู่เกาะนี้ ยังทรงเป็นมกุฎราชกุมารเฟลิเป ต่อมาจึงได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์สเปนในพระนามเดิมนั้น

⁴ โดยในครั้งแรกใช้เรียกเกาะซามาร์และเลย์เตเท่านั้น ต่อมาจึงขยายออกไปตามการครอบครองของสเปน

ข้าราชการผู้ปกครอง⁵ เนื้อหาเรื่องราวจำนวนไม่น้อยเป็นสิ่งที่จำกัดอยู่ในความสนใจหรือสิ่งที่เป็นส่วนได้ส่วนเสียของบาทหลวง คณะมิชชันนารี ข้าราชการหรือทหารชาวสเปน ประเด็นเนื้อหาเรื่องความขัดแย้งที่สำคัญส่วนหนึ่งก็เป็นเรื่องการหักล้างกันระหว่างนักบวชผู้ปกครองคริสต์จักรระดับสูงกับข้าราชการสเปนระดับผู้นำเช่นกัน ประเด็นทางประวัติศาสตร์แบบนี้ไม่สามารถหาเรื่องเทียบเคียงในประวัติศาสตร์ของรัฐหรือดินแดนส่วนอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รวมสมัยกันได้ แต่ถ้านำไปเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ของดินแดนอาณานิคมอื่นในจักรวรรดิสเปนในลาตินอเมริกาจะให้ภาพที่น่าสนใจรวมถึงมีคุณูปการทางวิชาการได้มากกว่า

สาระสำคัญที่โยงฟิลิปปินส์เข้ากับประวัติศาสตร์โลกอยู่ในเรื่องการค้าโดยสเปนพบว่าไม่สามารถเข้าไปหาผลประโยชน์ในหมู่เกาะเครื่องเทศได้ โดยตรงอย่างเป็นกอบเป็นกำ เนื่องจากโปรตุเกสมีบทบาทสูงอยู่ในบริเวณนั้น และโดยชอบธรรมตามการแบ่งเขตอิทธิพลในสนธิสัญญาซาราโกซา สเปนจึงพัฒนามะนิลาขึ้นมาเป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าจากจีนและดินแดนใกล้เคียง เพื่อขนส่งไปสู่สเปนใหม่ (Nueva Espana คือเม็กซิโกปัจจุบัน) โดยใช้เรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ (galleon) ที่บรรทุกสินค้าจากยุโรปและอเมริกา พร้อมเงินเหรียญซึ่งมาจากแหล่งแร่เงินในเปรู ผ่านเมืองท่าอะคาปุลโก (Acapulco) กลับมายังมะนิลา ทำให้เงินสเปนจากอเมริกากลายเป็นสื่อแลกเปลี่ยนสำคัญสกุลหนึ่งที่แพร่หลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁶ กิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวสร้างผลกำไรอยู่เฉพาะในกลุ่มชนชั้นปกครองของสเปนและพ่อค้าชาวเอเชียที่เป็นตัวกลางซื้อขายสินค้าระหว่างมะนิลากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ตกเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรม

⁵ ตัวอย่างสำคัญคือหนังสือประวัติศาสตร์หมู่เกาะฟิลิปปินส์เล่มแรกที่เขียนโดย Antonio de Morga ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1609. ดู Antonio de Morga, *History of the Philippine Islands* Translated by Emma Helen Blair and James Alexander Robertson, 2004. <http://www.gutenberg.org/ebooks/7001>.

⁶ เงิน Real ของสเปนน่าจะเป็นที่มาของคำ “เหรียญ” ในภาษาไทย

ซึ่งบ่อยครั้งต้องตกเป็นเหยื่อที่ทนทุกข์จากการดักตวงผลประโยชน์และการบริหารจัดการที่ด้อยประสิทธิภาพของข้าราชการและนักบวชชาวสเปน

จนกระทั่งในช่วงเวลาของขบวนการชาตินิยมฟิลิปปินส์ มาจนถึงภายหลังการหลุดพ้นจากอำนาจของสเปน จึงได้มีการบันทึกเรื่องราวความขัดแย้งและการต่อสู้ของประชาชนชาวพื้นเมืองมากขึ้น นับตั้งแต่สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามาปกครอง การเขียนประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์ไปจนถึงโจมตีพวกบาทหลวงและข้าราชการชาวสเปนก็นับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับสหรัฐอเมริกาได้ส่วนหนึ่ง ในฐานะผู้เข้ามาช่วยปลดปล่อยชาวฟิลิปปินส์จากภาวะกดขี่อันมาจากความอ่อนล้าภายใต้การปกครองของสเปน อย่างไรก็ตาม การเขียนประวัติศาสตร์ของดินแดนที่หลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกชาติหนึ่งมาเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกอีกชาติหนึ่ง ก็ยังคงต้องนับเป็นเรื่องแปลกพิเศษในบริบทเทียบเคียงกับประวัติศาสตร์ชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในดินแดนอื่นๆ⁷

การศึกษาประวัติศาสตร์ในเชิงเปรียบเทียบหรือเชื่อมโยงสมัยที่ฟิลิปปินส์เป็นอาณานิคมของสเปนกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ ยังปรากฏประเด็นที่น่าสนใจเมื่อมองในมิติทางด้านเศรษฐกิจและการค้า นับตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งสเปนต้องเริ่มผ่อนคลายการควบคุมและการผูกขาดทางการค้า ชาติตะวันตกอื่นๆ รวมถึงพ่อค้าชาวเอเชียเริ่มเข้าไปมีบทบาททำให้ฟิลิปปินส์เข้าสู่การค้านานาชาติมากขึ้น กับทั้งส่งผลไปถึงกระบวนการขยายตัวของเกษตรกรรมเพื่อการส่งออก ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดศตวรรษที่ 19 และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของฟิลิปปินส์ ดังเช่น การเติบโตของอิทธิพลพวกลูกผสมจีน หรือปัญหาการถือครองที่ดิน เป็นต้นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมเหล่านี้ ดำเนินต่อมาและเป็นตัวเชื่อมการศึกษาประวัติศาสตร์ของชาวฟิลิปปินส์ต่อเนื่องสู่สมัยที่สหรัฐอเมริกาแทรกตัวเข้ามา

⁷ ยกเว้นมะละกาที่ตกอยู่ใต้การครอบครองของชาติตะวันตกหลายชาติต่างวาระกัน แต่ไม่นับรวมด้วยเหตุผลเดียวกับที่อ้างก่อนหน้านี้

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ช่วงการปกครองของสหรัฐอเมริกา^๙นั้น มักจะให้ภาพสถานการณ์โดยรวมที่ค่อนข้างดี แม้ในช่วงแรกจะแทรกอยู่ด้วยสงครามระหว่างกองทัพอเมริกากับกองกำลังชาตินิยมชาวฟิลิปปินส์ ที่อาจนับเนื่องมาจากการต่อสู้เพื่อเอกราชจากสเปน แต่เมื่อสหรัฐอเมริกาปราบปรามกองกำลังชาวพื้นเมืองลงได้และเริ่มบริหารจัดการอาณานิคมโดยองค์กรพลเรือน ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์จะเข้าสู่หน้าใหม่ที่มีพัฒนาการดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในเวลาต่อมาส่วนใหญ่ล้วนเป็นผลพวงจากระบบการศึกษาที่สหรัฐอเมริกาจัดตั้งและส่งเสริม จึงมีโลกทัศน์ตลอดจนกรอบคิดทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างเป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพวกเขาเปรียบเทียบการปกครองและการบริหารจัดการอาณานิคมของสหรัฐอเมริกากับยุคสมัยที่สเปนปกครองแล้ว ก็ยิ่งมองเห็นพัฒนาการที่เป็นไปในเชิงบวกมากขึ้นหลังจากที่อเมริกาเข้ามามีบทบาทในการเตรียมฟิลิปปินส์ให้กลายเป็นประเทศประชาธิปไตยที่มีเสรีภาพ มีความรุ่งเรืองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ตามแบบอย่างของสหรัฐอเมริกา ชนชั้นนำของฟิลิปปินส์ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงไม่ได้ต่อสู้กับอเมริกาด้วยกำลังอาวุธเพื่อเอกราช เพียงหากจะมีความเคลื่อนไหวก็เพื่อการเร่งรัดเอกราชที่เร็วขึ้น เพื่อการมีส่วนร่วมของ(ชนชั้นนำ)ชาวฟิลิปปินส์ที่เพิ่มมากขึ้น หรือเพื่อต่อรองเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่จะเอื้อประโยชน์ต่อชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมืองของฟิลิปปินส์เอง

การที่ญี่ปุ่นเข้ามาในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดูเป็นฉากที่คล้ายคลึงกันสำหรับประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาเดียวกัน แต่สหรัฐอเมริกาเป็นเจ้าของอาณานิคมชาติเดียวที่ต่อสู้กับญี่ปุ่นโดยตรงในสมรภูมิแปซิฟิก ในขณะที่อังกฤษ ฝรั่งเศส และเนเธอร์แลนด์ต้องติดพันอยู่กับสงครามในทวีปยุโรป^{๑๐} ทว่าอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ฟิลิปปินส์แตกต่างจากประเทศอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นที่เหลือทั้งหมด คือ

^๙ อังกฤษรบกับญี่ปุ่นช่วงสั้นๆ เพื่อป้องกันอาณานิคมของตนที่คาบสมุทรมลายา แต่พ่ายแพ้ต่อญี่ปุ่นอย่างรวดเร็ว

การมีรัฐบาลพลัดถิ่นซึ่งมีชาวฟิลิปปินส์เป็นประธานาธิบดี (ขณะนั้นในฐานะคอมมอนเวลท์) อยู่ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. พร้อมกับมีรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ที่เป็นเอกราช (โดยมีญี่ปุ่นกำกับ) และมีประธานาธิบดีชาวฟิลิปปินส์อยู่ที่กรุงมะนิลา ในเวลาเดียวกัน

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ฟิลิปปินส์เป็นดินแดนอาณานิคมแห่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับเอกราช โดยมีกระบวนการสู่การประกาศเอกราชที่วุ่นวายและวุ่นวายมากที่สุด ในขณะที่ดินแดนอื่นต้องผ่านการต่อรองต่อผู้ จนถึงขั้นสงครามที่ยืดเยื้อนานปี ทั้งนี้เพราะเอกราชของฟิลิปปินส์เป็นสิ่งที่ได้รับการบุทางมาก่อนหน้านั้นแล้วนับสิบปี โดยฟิลิปปินส์อยู่ในฐานะคอมมอนเวลท์ที่ปกครองตนเองในระดับหนึ่ง รวมถึงมีประธานาธิบดีชาวฟิลิปปินส์เอง มาตั้งแต่ ค.ศ. 1935 แล้ว อย่างไรก็ตาม เอกราชของฟิลิปปินส์ที่ประกาศเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 1946 ไม่ใช่เอกราชที่สมบูรณ์เสียทีเดียว ชาวฟิลิปปินส์ยังต้องยอมแบ่งสิทธิบางประการของตนให้แก่สหรัฐอเมริกา และคนอเมริกันที่เข้ามาลงทุนหรือประกอบกิจการในฟิลิปปินส์เพื่อแลกกับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและสังคมที่สหรัฐอเมริกาทำสัญญาผูกพันให้ เพื่อช่วยฟื้นฟูบูรณะประเทศหลังสงคราม นอกจากนั้นยังต้องยอมให้สหรัฐอเมริกาตั้งฐานทัพอยู่บนดินแดนของตน (โดยต่อมามีเป้าหมายหลักในการสนับสนุนการทำสงครามของสหรัฐอเมริกาในอินโดจีน หรือสงครามเวียดนาม) และคงอยู่จนถึงต้นทศวรรษ 1990

ความผูกพันสืบเนื่องกับสหรัฐอเมริกาทำให้ฟิลิปปินส์ต้องรวมอยู่ในค่ายโลกเสรีทุนนิยมในช่วงสงครามเย็น ฟิลิปปินส์กับไทยเป็นเพียงสองประเทศสมาชิกขององค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Treaty Organization – SEATO) ที่มีดินแดนอยู่ในภูมิภาคนี้⁹ ความขัดแย้งทางพรมแดนระหว่างฟิลิปปินส์กับมาเลเซียและระหว่าง

⁹ ประเทศสมาชิก SEATO อื่นๆ คือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และปากีสถาน ล้วนตั้งอยู่นอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สนธิสัญญาจัดตั้งองค์กรนี้ลงนามร่วมกันที่กรุงมะนิลาใน ค.ศ. 1954 หลังจากนั้นก็ได้ตั้งสำนักงานใหญ่ขึ้น

มาเลเซียกับอินโดนีเซีย ทำให้องค์กระหว่างรัฐเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทร คือ MAPHILINDO ที่สามประเทศร่วมกันตั้งขึ้นไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างสันติภาพระหว่างกันตามที่ตั้งใจไว้ จึงดูเหมือนว่าในช่วงราวสามทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ฟิลิปปินส์ยังไม่เข้ากันกับประเทศอื่นในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ได้ดีนัก และยังคงผูกพันกับสหรัฐอเมริกาทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

แม้ฟิลิปปินส์จะมีความก้าวหน้าตามวิถีทางประชาธิปไตยที่เริ่มต้นเร็วกว่าประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การดูแลของประเทศมหาอำนาจที่ซูดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างสหรัฐอเมริกา แต่การประกาศกฎอัยการศึก (ค.ศ. 1972) และการรวบอำนาจทางการเมืองการปกครองเพื่อสร้าง “สังคมใหม่” ของเฟอร์ดินานด์ มาร์กอส ซึ่งอยู่ในตำแหน่งประธานาธิบดีระหว่าง ค.ศ. 1965-1986 ทำให้การเมืองฟิลิปปินส์ถดถอยกลับไปใกล้เคียงกับแนวทางอำนาจนิยมเผด็จการของหลายประเทศในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนั้นระบบสังคมการเมืองที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มตระกูลใหญ่ที่มั่งคั่งและทรงอำนาจ รวมไปถึงการทุจริตคอร์รัปชันที่เป็นปัญหาสืบเนื่องมาโดยตลอด จุดรั้งไม่ให้ฟิลิปปินส์ก้าวล้ำโดดเด่นกว่าประเทศเพื่อนบ้านไปได้

การคลี่คลายของความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองหลังสงครามเวียดนาม ไปจนถึงการแปรเปลี่ยนและการสิ้นสุดของสงครามเย็น ทำให้รัฐในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เข้าสู่โหมดแห่งความร่วมมือกันมากขึ้น สำหรับฟิลิปปินส์นั้น การถอนฐานทัพอเมริกันออกไปเมื่อต้นทศวรรษ 1990 เป็นมากกว่าสัญลักษณ์ของการเปิดหน้าใหม่แห่งอัตลักษณ์ความเป็นฟิลิปปินส์ในประชาคมภูมิภาค ในด้านการเมืองหลังมาร์กอส แม้จะมีความพยายามก่อรัฐประหารโดยทหารบางส่วนอยู่หลายครั้ง และมีการดำเนินการเพื่อขับไล่ประธานาธิบดีถึงสองคนออกจากตำแหน่ง ฟิลิปปินส์ก็ยังสามารถประคองตัว

ที่กรุงเทพฯ ในปีรุ่งขึ้น วัตถุประสงค์ขององค์กรนี้เน้นที่การต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นสำคัญ ครั้นสงครามเวียดนามยุติลงและสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศเปลี่ยนไป องค์กรดังกล่าวจึงประกาศยุติบทบาทลงใน ค.ศ. 1977.

อยู่บนวิถีทางประชาธิปไตยมาได้ ส่วนในทางเศรษฐกิจนั้น ฟิลิปปินส์นับว่าทำได้ดีกว่าประเทศอื่นส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในการฝ่าวิกฤตทางการเงินการคลัง ทั้งใน ค.ศ. 1997 (ต้มยำกุ้ง) และ ค.ศ. 2008 (แฮมเบอร์เกอร์) และรักษาอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับแถวหน้าของประเทศในภูมิภาค แม้ว่าจะยังต้องเผชิญกับปัจจัยเหนื่อการควบคุม คือ ภัยธรรมชาติจากพายุไต้ฝุ่นและแผ่นดินไหวที่คุกคามความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศมาโดยตลอดก็ตาม

3. พื้นฐานพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฟิลิปปินส์

ในความพยายามที่จะอธิบายงานวิชาการของไทยซึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์นั้น เราจำเป็นต้องเน้นการมองย้อนกลับไปดูลักษณะและพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนทั้งสองเป็นบริบทที่สำคัญ เนื่องจากหลักฐานและความรู้ทางทางประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์เป็นอันมากที่ปรากฏแก่ชาวไทยนั้น มีที่มาหรือความสืบเนื่องจากกระบวนการความสัมพันธ์ เช่น การค้าและการทูตระหว่างดินแดนทั้งสองมาช้านาน

ในการกล่าวถึงร่องรอยความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ตั้งแต่เริ่มต้น มักจะอ้างถึงการพบเครื่องสังคโลกที่ผลิตจากไทยในช่วงต้นสมัยอยุธยา (ปลายสุโขทัย) ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-15 (กลางพุทธศตวรรษที่ 19-20)¹⁰ เช่น ที่แหล่งโบราณคดีเมืองกาลาตากัน ทางตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงมะนิลาปัจจุบัน บนเกาะลูซอนของฟิลิปปินส์ ซึ่งพบร่วมกับเครื่องถ้วยจากจีนจำนวนมาก รวมไปถึงเครื่องสังคโลกที่พบบนเกาะอื่นทางตอนใต้ลงไป เช่น วิทยา เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังคงเป็นการยากที่จะสรุปได้ว่ามีพัฒนาการของความสัมพันธระหว่างผู้คนในบริเวณดังกล่าวกับชาวสยามที่อยุธยาโดยตรง หรือว่าส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ทางการค้าที่มีพ่อค้าจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ

¹⁰ เช่น สีดดา สอนศรี, *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฟิลิปปินส์* (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.), 5-7.

ในการเคลื่อนย้ายสินค้าเหล่านั้น

หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยา กับหมู่เกาะฟิลิปปินส์เริ่มปรากฏในเอกสารสเปนตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งแสดงว่ามีการค้าระหว่างสยามกับชุมชนบนเกาะเซบูแล้วเมื่อมาเจลลัน (Magellan) เดินทางมาถึงบริเวณนั้นใน ค.ศ. 1521¹¹ หลังจากเลกัสปี (Miguel Lopez de Legazpi) สถาปนาการปกครองของสเปนในฟิลิปปินส์ตั้งแต่ ค.ศ. 1565 สเปนและบริบททางประวัติศาสตร์ของสเปนจึงกลายเป็นตัวแปรที่กำหนดความเป็นไปของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับหมู่เกาะฟิลิปปินส์ตลอดมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังเช่นในช่วงของการผนวกรวมราชอาณาจักรทั้งสองแห่ง คาบสมุทรไอบีเรีย (Iberian Union-รวมสเปนกับโปรตุเกส) ระหว่าง ค.ศ. 1580-1640 (พ.ศ. 2123-2183) สเปนเข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปมากขึ้นเป็นพิเศษ เพราะนอกจากกระแสต้านจากโปรตุเกสที่มีบทบาทอยู่ในบริเวณนี้มาก่อนจะลดลงแล้ว สเปนยังกระตือรือร้นมากขึ้นในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเข้ามาในเขตที่พระสันตปาปาเคยแบ่งไว้ในกรอบมอบหมาย พันธกิจทางความเชื่อให้แก่รัฐคาทอลิกทั้งสองตามสนธิสัญญาตอร์เดซิลาส (Treaty of Tordesillas-1494) และสนธิสัญญาซาราโกซา (Treaty of Zaragoza -1529) สยามจึงได้เห็นการเข้ามาของบาทหลวงสเปนในกัมพูชาในสมัยของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พร้อมกับทางการสเปนที่มะนิลาส่งกองทหารเข้าแทรกแซงการสืบราชสมบัติในกัมพูชา และต่อมายังสนับสนุนด้านกำลังทหารแก่กรุงกัมพูชาเพื่อต่อสู้กับสยามอีกด้วย แต่ในขณะเดียวกันสเปนก็ต้องการสานสัมพันธ์ทางการค้ากับอยุธยาซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะค้ากับชาวสเปนที่มะนิลาเช่นกัน ผู้สำเร็จราชการสเปนที่มะนิลา ส่งทูตเข้ามาทำสัญญาทางไมตรีและการค้ากับสยามตั้งแต่ ค.ศ. 1597 (พ.ศ. 2140) และต่อมายังส่งทูตพร้อมด้วยบาทหลวงโดมินิกันจำนวนหนึ่งเข้ามายังอยุธยา แต่กลับเกิดเรื่องขัดแย้งกับฝ่ายไทยจนถึงขั้นต่อสู้กันด้วยอาวุธ และ

¹¹ จันทรุฑ ภัคธิดม, ผู้แปลและบรรณาธิการ, *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐาน สเปน* (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์, 2532.), 16.

ทำให้การสร้างสัมพันธ์ในช่วงดังกล่าวต้องยุติลง¹²

จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งมีความตื่นตัวทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับชาติตะวันตกอย่างมาก ปรากฏหลักฐานว่าสยามส่งเรือนำสินค้าจากอยุธยาไปขายยังเมืองมะนิลา ใน ค.ศ. 1656 (พ.ศ. 2199) และใน ค.ศ. 1662 ก็ปรากฏมีเรือของชาวสเปนจากมะนิลาเดินทางเข้ามาค้าขายที่อยุธยา การค้าระหว่างอยุธยากับมะนิลาดังกล่าว นับเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรวบรวมสินค้าของสเปน เพื่อนำเข้าไปแลกขายทำกำไรกับจีน หรือจะขนส่งข้ามมหาสมุทรไปขายที่เมืองท่าอะคาปุลโกในเม็กซิโก อันเป็นที่รู้จักกันในนามของ การค้ากัลเลียน (The Galleon Trade)

ทางการสเปนที่มะนิลาต้องการฟื้นฟูสัมพันธภาพเป็นทางการกับอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ใน ค.ศ. 1717 เมื่อผู้สำเร็จราชการที่มะนิลาส่งทูตมายังอยุธยาในพระนามแห่งกษัตริย์สเปน (พระเจ้าเฟลิเปที่ 5) พร้อมเรือสองลำ โดยประสงค์จะขอตั้งสถานการค้าที่อยุธยาด้วย ปรากฏหลักฐานว่าพระมหากษัตริย์สยามคือ พระเจ้าท้ายสระทรงให้การต้อนรับคณะทูตเป็นอย่างดี¹³ แต่ครั้นเรือสำเภาจากไทยออกไปค้าขายที่มะนิลากลับประสบอุปสรรคหลายประการ ซึ่งทำให้ฝ่ายไทยไม่พอใจอย่างมากและทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าเสื่อมถอยลง แม้ทางฝ่ายสเปนจะพยายามเข้ามาเจรจาเรื่องการต่อเรือสินค้าที่อยุธยา ใน ค.ศ. 1752 (พ.ศ. 2295) แต่ก็มีปัญหาค่าใช้จ่ายสูงกว่าที่ตั้งไว้ไปมาก และทำให้การพัฒนาความสัมพันธ์ไม่คืบหน้าไปกว่านั้น¹⁴ จนถึงสิ้นสมัยอยุธยาใน ค.ศ. 1767¹⁵

¹² สมชัย อนุমানราชธน, *การทูตของไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา* (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509.), 35-36.

¹³ นันทนา ดันติเวสส, *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527), 77-107.

¹⁴ จันทรฉาย ภัคธิดคม, ผู้แปลและบรรณาธิการ, *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน* (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์, 2532), 141-2.

¹⁵ พงษ์พันธ์ นารีน้อย, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับฟิลิปปินส์ในสมัยอยุธยา ค.ศ. 1512-1767,” *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี* 2, 2 (ตุลาคม 2550-มีนาคม 2551): 28-39.

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงต้นศตวรรษที่ 19 เกิดเรื่องราวที่ส่งผลสืบเนื่องมาถึงความสัมพันธ์ระหว่างหมู่เกาะฟิลิปปินส์กับสยามอยู่หลายเรื่อง นับตั้งแต่การที่อังกฤษเข้ายึดมะนิลาระหว่าง ค.ศ. 1762-1764 ในช่วงสงคราม 7 ปี จนกระทั่งถึงสมัยสงครามนโปเลียนที่สเปนถูกยึดครอง ประกอบกับการต่อสู้ของชาวลาตินอเมริกาเพื่อแยกตัวเป็นอิสระจากการปกครองเป็นอาณานิคมของสเปนในอเมริกากลางและอเมริกาใต้ การค้ากัลเลี่ยนระหว่างมะนิลากับอะคาปุลโกในเม็กซิโกของสเปนยุติลงในทศวรรษ 1810 ต่อมาหลังจากเม็กซิโกประกาศเอกราชใน ค.ศ. 1821 สเปนต้องปกครองฟิลิปปินส์โดยตรง จึงมีปัญหาด้านการคมนาคมเพิ่มขึ้นอีกมาก ในกลางทศวรรษ 1830 สเปนก็เปิดให้พ่อค้าต่างชาติค้าขายได้อย่างเสรีที่มะนิลา ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างมะนิลากับกรุงเทพฯ มิได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ หลังจากสยามทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษใน ค.ศ. 1855 สเปนเป็นชาติตะวันตกประเทศสุดท้ายจากจำนวนรวมทั้งหมด 13 ประเทศที่ลงนามในสัญญาลักษณะเดียวกันกับสยาม โดยลงนามใน ค.ศ. 1870 หลังจากอังกฤษถึง 15 ปี¹⁶ ผลจากการที่ฟิลิปปินส์หันไปผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อการส่งออกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ทำให้ต้องนำเข้าข้าวจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป คือ พม่า สยาม และอินโดจีนของฝรั่งเศส¹⁷ ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฟิลิปปินส์ในช่วงนี้จึงเน้นอยู่ที่การค้าข้าว แต่อาจเป็นการค้าผ่านช่องทางของพ่อค้าและเรือสินค้าของประเทศ

¹⁶ Francis Bowes Sayre, "The Passing of Extraterritoriality in Siam," *American Journal of International Law* 71 (1929) (In 1856, with the United States and France. In 1858, with Denmark. In 1859, with Portugal. In 1860, with the Netherlands. In 1862, with Germany. In 1868, with Sweden, Norway, Belgium, and Italy. In 1869, with Austria-Hungary. In 1870, with Spain.) อ้างใน *Thailand Law Forum*, (<http://www.thailawforum.com>)

¹⁷ โอ. ดี. คอร์ปัส, (O. D. Corpuz), *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของฟิลิปปินส์*, แปลโดย สีด้า สอนศรี, แปลจาก *An Economic History of the Philippines* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), 277.

อื่นที่ไม่ใช่ทั้งสยามและ/หรือสเปนก็เป็นได้

ในระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ใน ค.ศ. 1897 ได้เสด็จเยือนสเปนด้วย แต่เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงพิธีการระหว่างราชสำนักสยามกับประเทศในยุโรปมากกว่าที่จะบ่งบอกความเกี่ยวโยงระหว่างประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาค และเพียงในปีถัดมาสเปนก็แพ้สงครามที่ทำให้ต้องถอนตัวออกจากฟิลิปปินส์ หลังจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับหมู่เกาะฟิลิปปินส์ก็ไปอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับสหรัฐอเมริกาที่เข้ามาเป็นผู้ปกครองรายใหม่ของดินแดนนี้

ในช่วงเวลาเกือบ 50 ปีที่ฟิลิปปินส์ตกเป็นดินแดนอาณานิคมของสหรัฐอเมริกา นั้น พัฒนาการของฟิลิปปินส์ในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ไปจนถึงสังคมและวัฒนธรรม หันไปผูกพันกับสหรัฐอเมริกาอย่างเข้มข้น และทำให้ฟิลิปปินส์ดูเหมือนจะยังคงมีแนวพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แยกออกไปจากดินแดนอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสยามหรือไทย อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งสหรัฐอเมริกานำมาสู่ฟิลิปปินส์ คือ การขยายการศึกษาในทุกระดับชั้น ทำให้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่เดิมตั้งแต่สมัยสเปนปกครองอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้มีนักเรียนไทยจำนวนหนึ่งไปศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยที่นั่น และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเมื่อการศึกษาในสยามเองค่อยๆ ขยายตัวขึ้นตามลำดับแต่ยังมีมหาวิทยาลัยรองรับนักเรียนที่สำเร็จจากระดับมัธยมศึกษาอยู่น้อยมาก¹⁸ มหาวิทยาลัยที่ฟิลิปปินส์หลายแห่งจัดการเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษด้วยหลักสูตรอเมริกัน ทำให้นักเรียนไทยสามารถลดเวลาและค่าใช้จ่ายในการไปศึกษาต่อที่ยุโรปหรือสหรัฐอเมริกาลงได้มาก

ในระหว่างที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองฟิลิปปินส์ และเริ่มจะเปลี่ยนแปลง

¹⁸ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดตั้งขึ้นในช่วงนี้ คือ ตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2459 หรือต้น ค.ศ. 1917 หลังจากนั้นอีก 17 ปีจึงมีการตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขึ้นเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งที่ 2 ใน ค.ศ. 1934 และไม่มีเพิ่มอีกก่อน ค.ศ. 1943.

สหรัฐอเมริกาในสงครามแปซิฟิกหรือสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ญี่ปุ่นได้จัดตั้งรัฐบาลของชาวฟิลิปปินส์ขึ้นและประกาศให้สาธารณรัฐฟิลิปปินส์เป็นเอกราชประเทศไทย (ซึ่งมีกองทหารญี่ปุ่นประจำอยู่เช่นกัน) เป็น 1 ใน 4 ประเทศแรกที่ทำให้การรับรองสถานภาพของสาธารณรัฐใหม่นี้¹⁹ ทั้งไทยและฟิลิปปินส์ยังส่งผู้แทนไปร่วมประชุมมหาเอเชียบูรพา (The Greater East Asia Conference) ที่กรุงโตเกียวในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1943 ด้วย นับเป็นความใกล้ชิดทางการทูตที่เป็นทางการมากที่สุดช่วงหนึ่ง แต่ก็เกิดขึ้นเพียงในช่วงเวลาอันสั้น และมีญี่ปุ่นเป็นตัวกลาง มากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองโดยตรง

การร่วมมือกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ไทยอยู่ในฐานะลำบาก และต้องจัดการเรื่องราวต่างๆ ทางทหารทูตอยู่มาหลังสงครามสิ้นสุดลง แต่ก็ใช้เวลาเพียง 4 ปีหลังจากนั้นที่ไทยได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการครั้งแรกในประวัติศาสตร์กับสาธารณรัฐแห่งฟิลิปปินส์ใน ค.ศ. 1949 หลังจากนั้นภาวะการเลือกข้างช่วงสงครามเย็นผลักดันให้ทั้งสองประเทศใกล้ชิดกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในกรอบการร่วมเป็นสมาชิก SEATO ที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นตัวเชื่อมสำคัญ ความสัมพันธ์ที่เคลื่อนไหวมากที่สุดในช่วงนี้คงเป็นเรื่องทหาร ทั้งไทยและฟิลิปปินส์ส่งทหารไปร่วมปฏิบัติการกับฝ่ายสหรัฐอเมริกาตั้งแต่สงครามเกาหลีจนถึงสงครามเวียดนาม เปิดพื้นที่ให้สหรัฐอเมริกาใช้เป็นที่ตั้งฐานทัพเพื่อสนับสนุนการรบในอินโดจีน หรือร่วมกิจกรรม เช่น การซ้อมรบ และอื่นๆ อย่างไรก็ตาม การรับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากสหรัฐอเมริกาเป็นอีกขอบเขตหนึ่งของพัฒนาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศ การพัฒนาทางการเกษตรเป็นสิ่งสำคัญสำหรับประเทศเกษตรกรรม ซึ่งทั้งไทยและฟิลิปปินส์จัดรวมอยู่ในกลุ่มประเทศดังกล่าวในช่วงเวลานั้น ตัวอย่างที่เด่นชัดประการหนึ่ง คือ การจัดตั้งสถาบันนาชาติเพื่อการวิจัยข้าว (International Rice Research Institute – IRRI) ขึ้นที่ Los Banos

¹⁹ 4 ประเทศนั้น คือ ญี่ปุ่น, ไทย, แมนจูว์ (ที่ญี่ปุ่นจัดตั้ง), และจีน (ส่วนที่ญี่ปุ่นควบคุม)

อันเป็นพื้นที่วิทยาเขตหนึ่งของ University of the Philippines โดยการสนับสนุนทางการเงินทุน บุคลากร และวิทยาการจากสหรัฐอเมริกา นักวิชาการที่เดินทางไปร่วมศึกษา อบรม และวิจัยที่สถาบันแห่งนี้จำนวนมากเดินทางไปจากประเทศผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุดของโลก คือ ประเทศไทย นอกจากเรื่องข้าวแล้ว ยังมีความร่วมมือทางวิชาการทางการเกษตรอื่นๆ และขยายไปยังสาขาวิชาที่สามารถมีร่วมกัน อาทิ เวชศาสตร์เขตร้อน เป็นต้น

ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศและทางเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างเข้มข้นมากที่สุดในช่วงสองทศวรรษระหว่าง ค.ศ. 1955-1975 ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างไทยกับฟิลิปปินส์ในช่วงนี้กลับไม่มีพัฒนาการที่โดดเด่นมากนัก นักศึกษาไทยไปฟิลิปปินส์เพื่อเรียนในสาขาวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลัก ส่วนทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มีน้อย (ที่มีอยู่บ้างมักเป็นทางด้านศึกษาศาสตร์) ความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมเรื่องหนึ่งที่จะมีผลสืบเนื่องต่อมานั้น มิได้เกิดขึ้นระหว่างสองประเทศโดยตรง แต่เป็นกิจกรรมผ่านองค์กรที่ร่วมเป็นสมาชิก คือ การตัดสินรางวัลวรรณกรรมของ สปอ. (ชื่อย่อภาษาไทยของ SEATO) ซึ่งได้กลายเป็น SEA Write Award ที่รู้จักกันในนามรางวัลวรรณกรรมซีไรท์ ในเวลาต่อมานั่นเอง ส่วนความสัมพันธ์ในระดับประชาชนที่ปรากฏหลักฐานในช่วงเวลานี้ คือ การที่นักดนตรีชาวฟิลิปปินส์เดินทางเข้ามาทำงานในสถานบันเทิงจำนวนมากที่เปิดขึ้นเพื่อตอบสนองทหารอเมริกันในประเทศไทย (เนื่องจากชาวฟิลิปปินส์พูดและร้องเพลงภาษาอังกฤษได้ดีกว่า กับทั้งมีพื้นฐานทางดนตรีตะวันตกที่ดีกว่ามาตั้งแต่สมัยสเปน) นอกจากนั้นก็ยังปรากฏข้อมูลของนักเรียนไทยที่พัฒนาความสนใจและทักษะทางการดนตรีที่ประเทศฟิลิปปินส์จนถึงจัดตั้งวงดนตรีที่จะกลับมามีชื่อเสียงในประเทศไทยต่อมาด้วย

4. ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในผลงานทางวิชาการไทย

ผลงานทางวิชาการของไทยที่ให้ภาพความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์เท่าที่ปรากฏแทบทั้งหมดเป็นการเรียบเรียงหรือแปลมาจากผลงานเอกสารภาษาอังกฤษที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (secondary sources) ส่วนงานที่มาจากการวิพากษ์ตีความหลักฐานชั้นต้น (primary sources) ถึงแม้จะเป็นเอกสารแปลและตีพิมพ์ นับว่ามีอยู่น้อยมาก โดยอาจจำแนกพิจารณาตามกลุ่มลักษณะและขอบเขตของงานในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ทั่วไปหรือภาพรวม กับส่วนที่เป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องหรือประเด็นต่างๆ ดังนี้

4.1 ภาพรวมทางประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์

งานวิชาการไทยที่ศึกษาประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ในภาพที่เป็นองค์รวมหรือในลักษณะของประวัติศาสตร์ทั่วไปนั้นมีอยู่เพียงไม่กี่ชิ้น และเท่าที่มีอยู่ก็เป็นงานที่เน้นความเป็นไปทางด้านการเมืองการปกครองและการบริหารประเทศเป็นหลัก งานชิ้นแรกและเป็นชิ้นที่ครอบคลุมเรื่องราวค่อนข้างกว้างขวาง คือ *ประวัติศาสตร์ การปกครองและการเมือง ของสาธารณรัฐแห่งฟิลิปปินส์*²⁰ เรียบเรียงโดย จ. (จิโรจน์) โชติพันธุ์ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2512

ในงานชิ้นนี้แม้ผู้เขียนจะออกตัวว่าเป็นงานเขียนกึ่งวิชาการและกึ่งสารคดี แต่ก็ได้อ้างอิงเอกสารที่มีน้ำหนักความสำคัญทางวิชาการ เช่น งานสองชิ้นที่ผู้เขียนอ้างเป็นบรรทัดฐานในการค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เป็นงานของนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์คนสำคัญ คือ Teodoro A. Agoncillo กับ Gregorio F. Zaide. แม้จะไม่ได้ใช้รูปแบบการอ้างอิงของงานวิชาการ เช่น เชิงอรรถ แต่โดยเนื้อหาพอจะอนุมานได้ว่าในช่วงต้นของหนังสือที่เน้นพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยดั้งเดิม สมัยสเปนและสมัยอเมริกัน จนถึงสมัยที่

²⁰ จ. (จิโรจน์) โชติพันธุ์, *ประวัติศาสตร์ การปกครองและการเมืองของสาธารณรัฐแห่งฟิลิปปินส์* (พระนคร: แพร่พิทยา, 2512.)

ปกครองตนเอง (เนื้อหา 350 จาก 623 หน้า) นั้นน่าจะใช้ข้อมูลจากงานของ Agoncillo เป็นหลัก ในส่วนต่อมาที่เจาะลงด้านการเมืองการปกครองและการบริหารในช่วงเวลาปัจจุบัน (ร่วมสมัยของหนังสือ) จึงใช้งานของ Zaide เป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐาน นอกจากนั้นในรายการเอกสารอ้างอิงยังใช้หนังสือภาษาอังกฤษกว่า 20 รายการ ซึ่งประมาณครึ่งหนึ่งเป็นงานที่เขียนโดยนักวิชาการฟิลิปปินส์เอง บางชื่อก็เป็นอาจารย์ที่มีผลงานโดดเด่น เช่น O. D. Corpuz เป็นต้น งานประวัติศาสตร์ทั่วไปเล่มนี้เขียนขึ้นในช่วงสงครามเย็น ก่อนช่วงการประกาศกฎอัยการศึกโดยมาร์กอส เป็นช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างไทยกับฟิลิปปินส์อยู่ในช่วงที่ดีที่สุดช่วงหนึ่ง (ผู้เขียนระบุว่าในขณะนั้นมีคนไทยศึกษาอยู่ในฟิลิปปินส์ประมาณ 1,400 คน) ภาพรวมของประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ที่น่าเสนอเป็นภาพเชิงบวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการทางการเมืองการปกครองตั้งแต่สมัยอเมริกัน คือต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แม้ว่า Agoncillo, Zaide, หรือ Corpuz ที่ผู้เขียนใช้อ้างอิงผลงานจะมีความเป็นนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์อยู่มาก แต่ก็ให้น้ำหนักความสำคัญกับบทบาทของสหรัฐอเมริกาในการวางรากฐานประชาธิปไตย รวมไปถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งส่วนสำคัญที่สุดคือการศึกษา

ผู้เขียนซึ่งเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยของประเทศไทยจึงรับเอาข้อมูลและทัศนะเหล่านั้นมาใช้บรรยายพัฒนาการของประเทศฟิลิปปินส์อย่างกลมกลืน งานของจิโรจน์ขึ้นนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โดยรวมของฟิลิปปินส์ในเชิงรายละเอียดมากที่สุด และเป็นงานชิ้นประจำที่นักวิชาการ, ข้าราชการ และสื่อมวลชนไทยใช้อ้างอิงในเวลาต่อมา โดยเฉพาะในเอกสารของทางราชการส่วนที่จะต้องมีการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์

นักวิชาการในมหาวิทยาลัยไทยที่มีผลงานการศึกษาประเทศฟิลิปปินส์มากที่สุด คือ สิดา สอนศรี ซึ่งเน้นสาระทางด้านการเมืองการปกครองกับการต่างประเทศของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ โดยมีผลงานตีพิมพ์หนังสือและรายงานการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับฟิลิปปินส์รวมทั้งสิ้นเกือบ 30 เล่ม ในจำนวนนี้ผลงานหลายชิ้นเป็นเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์

โดยภาพรวมและการศึกษาเฉพาะเรื่อง สำหรับงานที่อาจเรียกได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ทั่วไปของฟิลิปปินส์นั้น ปรากฏในหนังสือสามเล่ม ที่ตีพิมพ์ต่างช่วงเวลาและมีเนื้อหาคาบเกี่ยวสืบทอดกัน คือ 1) ฟิลิปปินส์: การเปลี่ยนแปลง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ตั้งแต่สมัยก่อนเป็นอาณานิคม-ปัจจุบัน)²¹ เนื้อหาถึง พ.ศ. 2520 อีกสองเล่มเป็นเนื้อหาประวัติศาสตร์ร่วมสมัยที่ต่อจากนั้น คือ 2) ฟิลิปปินส์: จากสงครามโลกครั้งที่ 2 สู่วิถีประชาชน²² เนื้อหาถึงเหตุการณ์โค่นล้มมาร์กอสใน พ.ศ. 2529 (ค.ศ. 1986) และ 3) ฟิลิปปินส์: จากอดีตสู่ปัจจุบัน (ค.ศ. 1986-2006)²³ เมื่ออ่านทั้งสามเล่มรวมกันก็จะได้ภาพประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ตั้งแต่ต้นจนถึง พ.ศ. 2551 อันเป็นปีที่ตีพิมพ์ฉบับแก้ไขปรับปรุงของเล่มที่ 3

ความสนใจของงานทั้งสามเล่มนี้เน้นหนักอยู่ที่ด้านการเมืองการปกครองและความสัมพันธ์กับต่างประเทศของฟิลิปปินส์ โดยมีประเด็นทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องบ้างในแง่มุมมองและช่วงเวลาที่จำเป็นต้องใช้อธิบายเรื่องใหญ่ทั้งสองส่วนเรื่องสังคมและวัฒนธรรมนับว่ามีประเด็นพิจารณาอยู่ค่อนข้างน้อย ในแง่ช่วงเวลา งานทั้งหมดเน้นที่ประวัติศาสตร์สมัยใหม่และร่วมสมัยที่จะเป็นพื้นฐานในการศึกษาและการวิเคราะห์วิจารณ์ฟิลิปปินส์ปัจจุบัน การเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ก่อนสมัยการเข้ามาของสหรัฐอเมริกาจึงค่อนข้างรวบรัดมาก ซึ่งสืดาใช้ข้อมูลและข้อสรุปจากนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินหลายคนที่ดีพิมพ์ผลงานในรุ่นทศวรรษ 1950 อันเป็นผลงานที่ยังได้รับอิทธิพลอเมริกันโดยตรง ในขณะที่เนื้อหาประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะหลังจากการได้รับเอกราช นับได้ว่ามีรายละเอียด ตลอดจนแง่มุมการวิเคราะห์ต่างๆ ที่ครอบคลุมประเด็น

²¹ สืดา สอนศรี, ฟิลิปปินส์: การเปลี่ยนแปลง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ตั้งแต่สมัยก่อนเป็นอาณานิคม-ปัจจุบัน) (กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาพิเศษเอเชียอาคเนย์, 2520).

²² สืดา สอนศรี, ฟิลิปปินส์: จากสงครามโลกครั้งที่ 2 สู่วิถีประชาชน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537)

²³ สืดา สอนศรี, ฟิลิปปินส์: จากอดีตสู่ปัจจุบัน (ค.ศ. 1986-2006), แก้ไขและเพิ่มเติม. (กรุงเทพฯ: โครงการตำราและสิ่งพิมพ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551)

สำคัญได้มาก โดยมีการใช้เอกสารอ้างอิงจากงานของนักวิชาการเฉพาะด้านที่มีความหลากหลายไปตามประเด็นเหล่านั้น

งานชิ้นสำคัญล่าสุดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ของสีดา เป็นงานแปลจากผลงานของ O.D. Corpuz คือ *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของฟิลิปปินส์*²⁴ ซึ่งต้นฉบับภาษาอังกฤษตีพิมพ์ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1990 แต่มีสาระที่ถือกันได้ว่าเป็นงานคลาสสิกชิ้นหนึ่งทางด้านนี้ คอร์ปุซมิได้ให้ภาพเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น การลงรายละเอียดทั้งในการบรรยายภาพและการวิเคราะห์ไม่ว่าในด้านการผลิต การค้า หรือการคลัง จะแสดงความเกี่ยวข้องกับการปกครอง สังคม และวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมอยู่ไม่น้อย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเนื้อหาของงานดังกล่าวจำกัดอยู่ที่ช่วงเวลาตั้งแต่การเข้ามาของสเปนจนถึงสิ้นสุดสมัยการปกครองของสหรัฐอเมริกาคือช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่างานแปลประวัติศาสตร์ของสีดาชิ้นนี้ ได้รับการตีพิมพ์จัดรวมอยู่ในชุดประวัติศาสตร์ของประเทศอาเซียน โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ในขณะที่หนังสือเล่มอื่นในชุดนี้ (เป็นงานแปลเกือบทั้งหมด) เป็นประวัติศาสตร์ทั่วไปของแต่ละประเทศ แต่คงมีเฉพาะเล่มประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์เท่านั้นที่ระบุชัดว่าเป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ซึ่งหากผู้อ่านไม่มีพื้นฐานความเข้าใจประวัติศาสตร์ทั่วไปของฟิลิปปินส์มาก่อน ก็อาจจะเข้าใจได้ยาก แต่หากใช้ประกอบกับงานชิ้นอื่น (ในกรณีของสีดา ก็มีผลงานให้ใช้ประกอบได้หลายชิ้น) จะได้ข้อมูลและมุมมองการวิเคราะห์ที่เจาะลึกในหลายประเด็นที่น่าสนใจและสามารถนำไปต่อยอดในการศึกษาวิจัยร่วมกับศาสตร์สาขาวิชาอื่นได้อีกมาก

ผลงานเขียนประวัติศาสตร์ทั่วไปของฟิลิปปินส์โดยผู้เขียนที่เป็นนักประวัติศาสตร์โดยตรง และสร้างชิ้นงานขึ้นเพื่อให้เป็นตำราประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ จากการศึกษาค้นคว้าอย่างมีระเบียบแบบแผน น่าจะมีอยู่เพียงเล่ม

²⁴ โอ. ดี. คอร์ปุซ, (O. D. Corpuz), *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของฟิลิปปินส์*, แปลโดย สีดา สอนศรี, แปลจาก *An Economic History of the Philippines* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556)

เดียวนั้น คือ วัฒนนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศฟิลิปปินส์สมัยภายใต้ลัทธิอาณานิคมตะวันตก (คริสต์ศตวรรษ 16-20) (*Social and Cultural Development in the Philippines under the Western Colonialism*)²⁵ ของ สุพรรณิ กาญจนัษฐิติ ที่จัดทำขึ้นเพื่อเสริมช่องว่างของตำราและเอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมฟิลิปปินส์ที่เรียบเรียงเป็นภาษาไทย โดยผู้เขียนใช้ข้อมูลและแนวทางการศึกษาวิเคราะห์จากหนังสือและบทความของนักวิชาการฟิลิปปินส์จำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นงานที่ตีพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 1960-1970 ซึ่งนับว่าทันสมัยสำหรับหนังสือเล่มนี้ที่ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) นอกจากนั้นยังใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการฟิลิปปินส์ที่มหาวิทยาลัยในฟิลิปปินส์ด้วย ในส่วนการอ้างอิงเอกสารภาษาไทยซึ่งมีอยู่น้อยชิ้นนั้น ก็มีทั้งงานของจิโรจน์และของสีตารวมอยู่ด้วย เนื้อหาของหนังสือให้รายละเอียดทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้การปกครองของสเปนมากกว่าเล่มอื่นๆ และเมื่อบรรยายมาถึงช่วงสมัยที่อเมริกันเข้ามาปกครองเป็นอาณานิคมนั้น ก็ให้ความสำคัญและประเมินไปในทางที่ดี เช่น การพัฒนาทางการศึกษา และการเตรียมความพร้อมเพื่อการปกครองแบบประชาธิปไตยของชาวฟิลิปปินส์เอง โดยภาพรวมงานชิ้นนี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์มากในระดับหนึ่ง แต่รูปลักษณะรวมถึงจำนวนที่จัดพิมพ์ซึ่งเน้นที่การใช้เป็นตำราในมหาวิทยาลัย ทำให้ขอบเขตของการอ่านหรือการใช้งานไม่กว้างขวางเท่าที่ควร ทั้งที่น่าจะจะเป็นคุณูปการทางวิชาการได้มากกว่านี้

ในเวลาต่อมา มีงานที่เสนอสาระทางประวัติศาสตร์ทั่วไปตีพิมพ์ออกมาเล่มหนึ่ง คือ ฟิลิปปินส์จากอาณานิคมสู่เผด็จการประชาธิปไตย²⁶ โดย ผุสดี สัตยมานะ ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นในปีเดียวกับที่ “พลังประชาชน” ประสบความสำเร็จ

²⁵ สุพรรณิ กาญจนัษฐิติ, *วัฒนนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศฟิลิปปินส์สมัยภายใต้ลัทธิอาณานิคมตะวันตก (คริสต์ศตวรรษ 16-20)* (นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523).

²⁶ ผุสดี สัตยมานะ, *ฟิลิปปินส์จากอาณานิคมสู่เผด็จการประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2529).

ในการขับไล่ประธานาธิบดีมาร์กอสออกจากตำแหน่ง อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มเล็กๆ นี้มุ่งนำเสนอภาพ “เผด็จการประชาธิปไตย” ภายใต้การนำของมาร์กอสกับความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่นำมาสู่การโค่นล้มระบอบดังกล่าว ซึ่งกำลังเป็นข่าวใหญ่ที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชนทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย ส่วนที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ก่อนหน้านี้เป็นเพียงพื้นฐานให้ผู้อ่านรู้จักความเป็นมาของประเทศนี้โดยสังเขปก่อนที่จะเข้าสู่จุดเน้นของเรื่องการอ้างอิงส่วนใหญ่ใช้เอกสารหรือหนังสือภาษาไทยเป็นหลัก เช่น งานของจิโรจน์ ไซติพันธ์ เป็นต้น งานชิ้นนี้จึงมิได้ให้ภาพประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ที่แปลกใหม่หรือมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น แต่มีฐานะเป็นวัตถุดิบทางประวัติศาสตร์แห่งยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของฟิลิปปินส์ พร้อมกับเป็นภาพสะท้อนความสนใจของคนไทยด้วย

หนังสือประวัติศาสตร์เล่มเล็กๆ อีกเล่มหนึ่ง ซึ่งเพิ่งปรากฏออกมาในกระแสแห่งการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนขณะนี้ คืองานของวรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ เรื่อง *ฟิลิปปินส์: ประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้*²⁷ ซึ่งอยู่ในหนังสือชุด “อาเซียน” ในมิติประวัติศาสตร์ของสำนักพิมพ์เมืองโบราณ หลังจากปูพื้นฐานทางภูมิศาสตร์เพื่อแนะนำประเทศฟิลิปปินส์แล้ว ผู้เขียนเลือกแก่นเรื่องของประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้เป็นตัวแกนนำเสนอภาพพัฒนาการของฟิลิปปินส์ตั้งแต่สมัยการต่อสู้กับสเปนมาจนถึงการต่อสู้เพื่อขับไล่มาร์กอส และได้รวมเอาเนื้อหาอื่นๆ เกี่ยวกับการต่อสู้ของชาวมุสลิมทางตอนใต้เอาไว้ด้วย ในแง่ข้อมูลการค้นคว้าทางสาระประวัติศาสตร์ หนังสือเล่มนี้ใช้หนังสือภาษาไทย โดยเฉพาะงานของสีดา สอนศรี รวมถึงงานแปลประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ เป็นแหล่งอ้างอิงอยู่มาก จึงไม่ได้เน้นการนำเสนอข้อมูลใหม่มากกว่าในงานก่อนหน้านี้มากนัก แต่เป็นการเน้นบทเรียนทางประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวฟิลิปปินส์เพื่อผู้อ่านชาวไทยจะได้นำมาขบคิดกันต่อไป

²⁷ วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, *ฟิลิปปินส์: ประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555).

ในบรรดาแหล่งข้อมูลภาษาไทยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทั่วไปของฟิลิปปินส์ที่ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน งานที่ได้รับการนำมาอ้างอิงมากที่สุดชิ้นหนึ่งกลับไม่ใช่หนังสือประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ที่เป็นเอกเทศ แต่เป็นส่วนหรือบทในหนังสือ *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*²⁸ ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ ซึ่งจัดแปลโดยคณะทำงานชุดใหญ่ที่มี ชาลวิทย์ เกษตรศิริ และอนันท์ กาญจนพันธ์ เป็นบรรณาธิการแปล เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ปรากฏอยู่ในสองบทครึ่ง (จากจำนวน 50 บท) ของหนังสือเล่มนี้ คือ ครึ่งหลังของบทที่ 13 ว่าด้วยชาวสเปนในหมู่เกาะฟิลิปปินส์, บทที่ 40 ว่าด้วยสมัยต้นจนถึงการสิ้นสุดการปกครองของสเปน และบทที่ 45 ว่าด้วยสหรัฐอเมริกาและลัทธิชาตินิยมของฟิลิปปินส์ (รวมประมาณ 55 หน้า จาก 1,000 หน้าเศษ) เนื้อหาดังกล่าวแม้จะดูเป็นสัดส่วนที่น้อย เมื่อเทียบกับขนาดงานของฮอลล์เล่มนี้ แต่ด้วยลักษณะการนำเสนอซึ่งให้ข้อมูลรายละเอียดที่เข้มข้น และสามารถนำไปเชื่อมโยงกับสถานการณ์ในดินแดนส่วนอื่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำหรับห้วงเวลาใกล้เคียงกันกับที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ได้ ทำให้นักวิชาการไทยจำนวนมากได้ใช้ประโยชน์จาก (ฉบับแปลของ) หนังสือเล่มนี้ เมื่ออ้างอิงถึงเนื้อหาประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ แม้ว่าในความเป็นจริงฮอลล์มีความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะในอาณาบริเวณพม่า หรือรองลงไปในอาณานิคมของอังกฤษ เช่น มลายา และบทที่ว่าด้วยฟิลิปปินส์สองบทก็ได้ปรากฏอยู่ในฉบับตีพิมพ์ครั้งแรกแต่เพิ่งจะเพิ่มเข้าไปในภายหลัง อย่างไรก็ตามรายการหนังสือและเอกสารอ้างอิงของทั้งสองบทดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าฮอลล์ได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งที่สำคัญอย่างละเอียด และมีมาตรฐานการนำเสนอที่เทียบเคียงได้กับส่วนอื่นของหนังสือ จึงทำให้ผู้ใช้ประโยชน์จากผลงานชิ้นนี้ ถือเอาเนื้อหาในส่วนของฟิลิปปินส์ไปใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้าและการอ้างอิงด้วย เพราะตำราประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกหลายเล่มที่ได้รับการแปล

²⁸ ฮอลล์, ดี.จี.อี., *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*, บรรณาธิการแปลโดย ชาลวิทย์ เกษตรศิริ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549).

และตีพิมพ์เป็นภาษาไทยนั้นมักจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมิได้แยกดินแดนแต่ละประเทศอย่างเฉพาะเจาะจง และวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในเชิงภาพรวมของกลุ่มภูมิภาค ซึ่งเกิดตั้งแต่ก่อนสมัยรัชชาติ ในขณะที่หนังสือบางเล่มที่แยกฟิลิปปินส์ออกมาวิเคราะห์และอธิบายโดยเฉพาะนั้นยังไม่ได้รับการแปลและตีพิมพ์เป็นภาษาไทย จึงไม่ได้รับการกล่าวถึงหรืออ้างอิงมากนักในงานวิชาการไทย

จากสถานการณ์ทางวิชาการโดยภาพรวมจนถึงปัจจุบันทำให้เห็นว่าการเขียนทางวิชาการที่ครอบคลุมเนื้อหาประวัติศาสตร์ทั่วไปของฟิลิปปินส์โดยภาพรวมที่เป็นภาษาไทยหรือที่แปลเป็นไทยยังมีอยู่เป็นจำนวนรวมน้อยชิ้น แต่ในเวลาเดียวกันก็ปรากฏหลักฐานเอกสารหรือบทความของการศึกษาวิเคราะห์ที่หยิบยกบางประเด็นของประวัติศาสตร์ขึ้นมาเป็นโจทย์สำหรับการค้นคว้า โดยประเด็นเหล่านั้นมักเป็นสาระที่อยู่ในความสนใจของชุมชนทางวิชาการในเชิงความสัมพันธ์หรือการมองหาภาพเปรียบเทียบกับดินแดนอื่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือกับประวัติศาสตร์ไทยด้วย

4.2 ความสนใจประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ในประเด็นศึกษาทางวิชาการของไทย

การใช้หลักฐานประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา

เรื่องราวเกี่ยวกับหมู่เกาะฟิลิปปินส์เข้ามาเกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ในงานของจันทร์ฉาย ภัคอธิคม ซึ่งเป็นผู้แปลและเป็นบรรณาธิการหนังสือ *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน*.²⁹ อันเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญชิ้นหนึ่งสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา และเป็นสารสนเทศที่ทำให้จันทร์ฉายนำเสนออีกแง่มุมหนึ่งของการถกเถียงเรื่องชะตากรรมของ

²⁹ จันทร์ฉาย ภัคอธิคม, ผู้แปลและบรรณาธิการ, *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน* (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, 2532).

พระยาละแวกในประวัติศาสตร์อยุธยาสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช³⁰ จนทำให้มีการขยายความเรื่องดังกล่าวกันต่อไปอีกมากในความสนใจของมหาชน อย่างไรก็ตามบุคคลที่มีบทบาทและความสำคัญในการให้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานเรื่องนี้ คือ บาทหลวงชาวสเปน กับทั้งรายงานเรื่องที่เกี่ยวข้องของทางการสเปนที่มะนิลา หัวใจของเรื่องจึงไปตกอยู่ที่ “หลักฐานสเปน” ทั้งๆ ที่บริบทตลอดจนกระบวนการเข้ามาของสเปนในกัมพูชาเป็นสิ่งสำคัญที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขสถานการณ์ของสเปนในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ขณะนั้นด้วย

ชาตินิยม, วีรบุรุษ, และการต่อสู้เพื่อเอกราช

เรื่องของขบวนการชาตินิยมและการต่อสู้เพื่อเอกราชเป็นประเด็นสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ในกรณีของฟิลิปปินส์ยังไม่มียานศึกษาวิจัยขึ้นหลักของนักวิชาการไทยที่เจาะเน้นประวัติศาสตร์ช่วงนี้โดยตรง ทั้งๆ ที่เป็นการต่อสู้เพื่อเอกราชรุ่นแรกของภูมิภาคนี้ อย่างไรก็ดี ความสนใจในประวัติศาสตร์ช่วงดังกล่าวยังมีปรากฏอยู่ในการศึกษาเรื่องวีรบุรุษของชาติ ดังตัวอย่าง เช่น บทความของสุพรรณิภา บุญเจริญชัย เรื่อง “โฮเซ ริซาล: ปัญญาชนนักชาตินิยมฟิลิปปินส์”³¹ และงานชิ้นสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในภาษาไทยนั้นมิใช่งานค้นคว้าวิจัย แต่เป็นการถ่ายทอดหลักฐานชั้นต้นของขบวนการชาตินิยมโดยตรง นั่นคืองานแปล *อันล่งละเมิดมิได้*. (*Noli Me Tangere*)³² ที่แต่งโดยโฮเซ ริซาล (Jose Rizal) วีรบุรุษแห่ง

³⁰ จันทรฉาย ภัคฉัตร, เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง หน้าประวัติศาสตร์ไทยจากเอกสารต่างประเทศ, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ณ โรงแรมโซฟิเทล ราชอาออดิต จังหวัดขอนแก่น, วันที่ 12-14 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ต่อมาพิมพ์เผยแพร่ใน *วารสารวิจัย, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, (2540), 36-69.

³¹ สุพรรณิภา บุญเจริญชัย, “โฮเซ ริซาล: ปัญญาชนนักชาตินิยมฟิลิปปินส์,” ใน *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 5, ฉ. 1 (2525).

³² โฮเซ ริซาล, *อันล่งละเมิดมิได้*, แปลจาก *Noli Me Tangere*, แปลโดย จิตรภรณ์

ขบวนการชาตินิยมฟิลิปปินส์ สิ่งสำคัญมากสำหรับผลงานแปลชิ้นนี้ก็คือ เป็นการแปลจากภาษาสเปนสู่ภาษาไทยโดยตรง และผู้แปล คือ จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ลาตินอเมริกา มีผลงานการแปลงานประวัติศาสตร์จากทั้งภาษาสเปนและภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยหลายชิ้น จึงนับว่าหนังสือเล่มนี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้อ่านชาวไทยสามารถเข้าใจลัทธิจิตวิญญาณของประวัติศาสตร์ชาตินิยมฟิลิปปินส์ได้มากที่สุดช่องทางหนึ่ง นอกจากนี้เนื้อหาของผลงานแปลแล้ว ในคำนำขนาดยาว (30 หน้า) ที่เขียนโดยชาลวูวิทช์ เกษตรศิริ ยังได้ให้ข้อมูลและข้อวิจารณ์เกี่ยวกับชีวิต ผลงาน ตลอดจนบริบทแห่งขบวนการชาตินิยมอันเป็นที่มาและที่ไปของริซาลไว้อย่างน่าสนใจอีกด้วย

การต่อสู้เพื่อล้มล้างเผด็จการและขับเคลื่อนประชาธิปไตย

ความเคลื่อนไหวของ “พลังประชาชน” เพื่อขับไล่มาร์กอสจนสำเร็จใน ค.ศ. 1986 (2529) นั้น เป็นข่าวใหญ่ไปทั่วโลก รวมทั้งในประเทศไทย จึงมีงานเขียนที่ออกมารายงาน วิเคราะห์ วิวิจารณ์เหตุการณ์ดังกล่าวอยู่เป็นจำนวนมาก รวมถึงการเปรียบเทียบปรากฏการณ์ดังกล่าวกับกระบวนการเคลื่อนไหว “14 ตุลา” ในประเทศไทย แต่งานส่วนใหญ่มาจากฝ่ายสื่อมวลชนที่เป็นการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ในระยะสั้น โดยงานซึ่งมาจากการศึกษาเหตุปัจจัยของกระบวนการดังกล่าวอย่างถี่ถ้วนในแนววิชาการยังมีอยู่น้อยนัก งานของผุสสดี สัตยมานะที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ อาจนับได้ว่าเป็นปฏิริยาอันขับพลันขึ้นหนึ่งที่มีต่อการสิ้นสุดลงของยุคมาร์กอส ในขณะที่งานศึกษาประเด็นนี้โดยละเอียดของสิดา สอนศรี คือ *พลังประชาชนในฟิลิปปินส์*³³ ต้องใช้เวลาอีกสามปีจึงได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ อย่างไรก็ตามอีกเพียงสองปีหลังจากนั้น

ตันรัตนกุล (กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548).

³³ สิดา สอนศรี, *พลังประชาชนในฟิลิปปินส์* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.).

ประเทศไทยก็กลับเข้าสู่วงจรแห่งการปฏิวัติยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นักวิชาการไทยไม่หวนไปวิพากษ์วิจารณ์การโค่นล้มมาร์กอส ในฐานะปรากฏการณ์ที่โดดเด่นในประวัติศาสตร์การเมืองฟิลิปปินส์

บทบาทการต่อสู้ของมุสลิมภาคใต้และกระบวนการที่นำไปสู่การแก้ปัญหา

ลักษณะและสถานการณ์ของประชากรมุสลิมทางภาคใต้ของฟิลิปปินส์ที่เป็นชนกลุ่มน้อยขนาดใหญ่ มีอิทธิพล และมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความขัดแย้งกับรัฐบาลกลางมายาวนาน เป็นประเด็นเทียบเคียงกับสถานการณ์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยได้อย่างน่าสนใจ ใน พ.ศ. 2518 บันทร อ่อนดำ แปลงานของปีเตอร์ กาวริง เรื่อง *โมโรและแขก: ฐานะของชาวมุสลิมในฟิลิปปินส์และไทย*³⁴ โดยมูลนิธิโกมลคีมทองเป็นผู้จัดพิมพ์ อย่างไรก็ตามหลังจาก พ.ศ. 2519 ก็ไม่ปรากฏงานชิ้นสำคัญทำนองนี้ในเชิงวิชาการออกมาอีก จนกระทั่งปลายทศวรรษ 2540 ที่ปัญหาชายแดนภาคใต้ของไทยยกระดับความรุนแรงและความสำคัญขึ้นอีกขั้นหนึ่ง จึงมีงานของสิดา สอนศรี ที่มุ่งศึกษาประเด็นดังกล่าวในส่วนของฟิลิปปินส์โดยตรง คือ งานวิจัยเรื่อง *ความขัดแย้งในมินดาเนาภาคใต้ของฟิลิปปินส์: ศึกษาเฉพาะกลุ่มแบ่งแยกดินแดนภาคใต้ Mnlf, Milf*³⁵ ที่โยงไปสู่การตีพิมพ์หนังสือ *รัฐกับสังคมมุสลิมในฟิลิปปินส์: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ*³⁶ โดยสำนักพิมพ์คบไฟในปีถัดมา

³⁴ ปีเตอร์ จี. กาวริง, *โมโรและแขก: ฐานะของชาวมุสลิมในฟิลิปปินส์และไทย* (กรุงเทพฯ: โกมลคีมทอง, 2518)

³⁵ สิดา สอนศรี, *ความขัดแย้งในมินดาเนาภาคใต้ของฟิลิปปินส์: ศึกษาเฉพาะกลุ่มแบ่งแยกดินแดนภาคใต้ Mnlf, Milf* (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549)

³⁶ สิดา สอนศรี, *รัฐกับสังคมมุสลิมในฟิลิปปินส์: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ* = *The State and Muslim in Mindanao in the Philippines: From Conict to Cooperation* ชุดโครงการความมั่นคงศึกษา (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2550)

ความพยายามศึกษาเพื่อเปรียบเทียบพัฒนาการของประเด็นปัญหาของชาวมุสลิมในทั้งสองประเทศยังคงดำเนินไปในแวดวงวิชาการ ดังเช่น งานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของ ณัฐนี อมรประดับกุล เรื่อง “เปรียบเทียบนโยบายสร้างรัฐประชาชาติที่ส่งผลต่อการเกิดความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทย (พ.ศ. 2481–2500) กับความรุนแรงในมินดาเนาประเทศฟิลิปปินส์ (พ.ศ. 2489–2514)”³⁷ ที่เสนอใน พ.ศ. 2556 เป็นต้น

5. เงื่อนไขและข้อจำกัดในการนำเสนอประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในงานวิชาการไทย

งานส่วนใหญ่ในจำนวนชิ้นที่ค่อนข้างน้อยสำหรับงานวิชาการของไทยที่นำเสนอสาระทางประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ มีชิ้นงานที่มุ่งนำเสนอภาพประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์โดยตรง แต่ใช้ประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบภายในแก่นเรื่องหรือประเด็นหลักของผู้เขียนที่ต้องการนำเสนอ ผู้เขียนส่วนใหญ่จึงมิได้เน้นการใช้ระเบียบวิธีของวิชาประวัติศาสตร์นับตั้งแต่การรวบรวมข้อมูล ไปจนถึงการวิเคราะห์และการนำเสนอสาระหรือภาพทางประวัติศาสตร์เหล่านั้น แต่มักใช้เพียงการประมวลและอ้างอิงข้อสรุปจากงานของนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ และบางกรณีก็เป็นการแปลงานเหล่านั้นจากภาษาอังกฤษมาโดยตรง สิ่งที่เขาจดหมายไปจึงเป็นเรื่องของการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์และการวิพากษ์ผลงานเหล่านั้นก่อนที่จะนำมาใช้ในงานวิชาการไทย ทั้งๆ ที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์ที่เริ่มเขียนตามขนบประวัติศาสตร์แบบตะวันตกมีพัฒนาการที่ยาวนานมาก ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา และถึงแม้จะเน้นแต่ช่วงหลังสมัยสเปน คือตั้งแต่สหรัฐอเมริกาเข้ามาปก

³⁷ ณัฐนี อมรประดับกุล, “เปรียบเทียบนโยบายสร้างรัฐประชาชาติที่ส่งผลต่อการเกิดความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทย (พ.ศ. 2481–2500) กับความรุนแรงในมินดาเนาประเทศฟิลิปปินส์ (พ.ศ. 2489–2514),” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.)

ครองและเริ่มเขียนประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์กับทั้งสร้างนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ตามแนวทางของตน ก็กินเวลากว่าร้อยปีซึ่งครอบคลุมระยะเวลาตลอดศตวรรษที่ 20 อันเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและเหตุการณ์ที่มีผลต่อการพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์มากที่สุดช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์มนุษย์

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสความสนใจต่อประเทศเพื่อนบ้านร่วมภูมิภาคที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน ได้เริ่มมีนักวิชาการไทยที่ให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์มากขึ้น ดังเช่น ในบทความ (แปล) ของชนิดา เผือกสม³⁸ หรือการศึกษาที่ละเอียดและครอบคลุมช่วงเวลายาวนานในการนำเสนอผลงานของสิริฉัตร รักการ เรื่อง “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์: จากยุคอาณานิคมถึงยุคหลังอาณานิคม”³⁹ ซึ่งน่าจะช่วยทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในประเทศไทยมีมิติแห่งการวิพากษ์และวิจารณ์ที่มั่นคงมากขึ้นต่อไป

6. ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในประวัติศาสตร์โลก

ความเคลื่อนไหวของการศึกษาประวัติศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์เองในปัจจุบันมีแนวโน้มโดยภาพรวมที่คล้ายคลึงกับพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่กำลังดำเนินไปทั่วโลก กล่าวคือ แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติ/รัฐชาติยังคงมีน้ำหนักอยู่มาก โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาของรัฐ แต่ก็เริ่มมีส่วนที่เคลื่อนออกจากการใช้รัฐชาติเป็นหน่วยหรือเป็นสาระหลักในการพิจารณา ความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและ

³⁸ เรย์นัลโด ซี. อัลโดโต, “เค้าโครงการสร้างโครงเรื่องประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์แบบไม่เป็นเส้นตรง,” แปลโดย ชนิดา เผือกสม, *วารสารรู้ไปยาวด* 1, ฉบับที่ 1 (2553), 31-67.

³⁹ สิริฉัตร รักการ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์: จากยุคอาณานิคมถึงยุคหลังอาณานิคม” บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการนานาชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 8: “มนุษยศาสตร์ที่แปรเปลี่ยนในโลกที่เปลี่ยนแปลง” จัดโดยคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ โรงแรมอิมพีเรียล แม่ปิง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2557 .

การนำเสนอท้องถิ่นเป็นกระแสที่สำคัญประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ที่มีกลุ่มชน ภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ อันมีรายละเอียดปลีกย่อยที่หลากหลายแตกต่างกันไปมาก แต่ในขณะเดียวกันก็มีประสบการณ์ร่วมที่เป็นแก่นเรื่องใหญ่ได้บางส่วน อาทิ การยอมรับ ตอบโต้ ปรับเปลี่ยน ทางวัฒนธรรมความเชื่อที่มีต่อการเข้ามาของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนออกจากประวัติศาสตร์ในกรอบรัฐชาติไปสู่มิติการมองและหน่วยพื้นที่ซึ่งใหญ่และครอบคลุมมากกว่า คือ ประวัติศาสตร์โลก (World/Global History) ยังเป็นสิ่งที่น่าจับตามอง⁴⁰ ในเชิงพื้นที่และทิศทางของความสัมพันธ์เชื่อมโยงนั้น ฟิลิปปินส์มีลักษณะเฉพาะตัวเมื่อเปรียบกับดินแดนอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การพิจารณาประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในประวัติศาสตร์โลกจึงน่าจะโยงฟิลิปปินส์เข้ากับโลกทั้งหมดโดยตรงอย่างที่เห็นและเป็นไป การมาถึงฟิลิปปินส์ของมาเจลลันเป็นพยานในการเดินทางซึ่งเป็นหมุดหมายสำคัญของการรับรู้โลกที่กำลังเปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นสัญญาณทางกายภาพของโลก หรือการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนและสรรพสิ่งบนโลก ในสมัยของโลกอาณานิคมและประวัติศาสตร์อาณานิคม ฟิลิปปินส์เป็นส่วนหนึ่ง (แม้จะอยู่ปลายสุด) ของจักรวรรดิสเปนและมีพัฒนาการที่ถูกทำให้เป็นไปตามการเสื่อมถอยทางอำนาจของสเปน ฟิลิปปินส์ถูกดึงเข้าสู่ระบบการค้าของโลกด้วยการเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์อาณานิคมนี้ สินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านมะนิลาข้ามสองมหาสมุทรไปสู่สเปนและยังมีส่วนกระจายต่อไปในยุโรป แม้สินค้านี้ส่วนหนึ่งจะถูกรวบรวมไปจากดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งจากสยามที่อยุธยา แต่ทิศทางและกระบวนการส่งผ่านสินค้าก็แตก

⁴⁰ สำหรับข้อเสนอและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์โลก ดูตัวอย่างจาก Pamela Kyle Crossley, *What Is Global History* (Polity, 2008.) หรือ J. R. McNeill, and William H. McNeill, *The Human Web: A Bird's-Eye View of World History* (W. W. Norton & Company, 2003) เป็นต้น

ต่างไปจากเรื่องที่เกิดขึ้นกับดินแดนอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจทำให้เห็นบทบาทของดินแดนหมู่เกาะนี้ในประวัติศาสตร์โลกชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะหลังจากสเปนเริ่มสูญเสียการควบคุมการผูกขาดทางการค้าและเริ่มมีการผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออกอย่างจริงจังตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 จนกระทั่งสเปนเปิดให้พ่อค้าต่างชาติค้าขายอย่างเสรีได้ที่มะนิลาตั้งแต่ทศวรรษ 1830 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการค้าในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 จนถึงสิ้นศตวรรษที่ 19 แสดงบทบาทของฟิลิปปินส์ในการผลิตและการค้าของโลก โดยใช้เส้นทางทั้งตะวันตกผ่านมหาสมุทรอินเดียและตะวันออกผ่านมหาสมุทรแปซิฟิก เมื่อมีการเปิดใช้คลองสุเอซปลายศตวรรษที่ 19 นั้น ปริมาณการค้าระหว่างฟิลิปปินส์กับยุโรปยิ่งหันไปสู่เส้นทางผ่านมหาสมุทรอินเดียมากขึ้น ทว่าต่อมาอีกเพียงไม่กี่ทศวรรษ หลังจากตกอยู่ภายใต้การปกครองของสหรัฐอเมริกา ทิศทางการค้าของฟิลิปปินส์ก็ต้องหันกลับไปทางแปซิฟิกอีกครั้งหนึ่ง จึงอาจสรุปได้ว่าพัฒนาการของฟิลิปปินส์ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการค้าของโลกเป็นที่น่าสนใจอยู่ในตะเข็บรอยต่อระหว่างตะวันตกกับตะวันออกอันเป็นภาวะที่น่าติดตามในเชิงวิชาการต่อไป

ในกระแสการศึกษาและการนำเสนอประวัติศาสตร์ร่วมสมัยอันเนื่องมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) นั้น “Global history” มิได้มีความหมายเพียงในเชิงพื้นที่ซึ่งครอบคลุมไปทั่วโลกทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งเข้าด้วยกันทั้งมนุษย์ ธรรมชาติ จากจุลชีพไปจนถึงจักรวาล ในมิติความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ดังนั้นจากมุมมองทางวิชาการไทย จึงสามารถพินิจดินแดนและผู้คนบนหมู่เกาะฟิลิปปินส์ออกไปสู่ประวัติศาสตร์โลก (ที่มีไทยรวมอยู่ในนั้นด้วย) ซึ่งมีโจทย์หรือประเด็นศึกษาที่น่าสนใจรออยู่อีกมากมาย นับตั้งแต่ภาพเชื่อมโยงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (เช่น เครื่องปั้นดินเผา/การฝังศพ/เรือ) มาจนถึงประเด็นความเป็นสมัยใหม่ และ “หลังสมัยใหม่” (เช่น ปัญหาความเป็นเมือง/เพศสภาพ/รัฐธรรมนูญ/ภัยพิบัติ) ตลอดจนมุมมองแบบ “หลังอาณานิคม” (post-colonial) ที่พินิจพัฒนาการของประวัติศาสตร์แห่งหมู่เกาะนี้สามารถให้

ทั้งสาระและแง่มุมในกระบวนการตอบใจที่ยังได้อย่างน่าสนใจ

อนึ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ในบริบทประวัติศาสตร์โลกดังกล่าว อาจไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างเป็นอิสระและ/หรือให้ภาพที่มีคุณภาพทางวิชาการอย่างแท้จริงได้ หากต้องถูกตีกรอบเฉพาะอยู่ในขอบเขตของอาณาบริเวณศึกษาหรือ “เอเชีย” เท่านั้น ทั้งนี้เพราะฟิลิปปินส์มีทั้งพัฒนาการที่แตกต่างและที่สามารถเทียบเคียงได้กับดินแดนเพื่อนบ้าน มีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับดินแดนข้างเคียงและโลก (world) ที่อยู่ห่างไกลออกไปอีกฟากหนึ่งของโลก (globe) ความเด่นของฟิลิปปินส์ในบริบทประวัติศาสตร์โลกจะสามารถเป็นตัวอย่างและแบบฉบับสำหรับนักวิชาการไทยในการศึกษาประวัติศาสตร์ ณ ปัจจุบันและในอนาคตต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- การวิง, ปีเตอร์ จี. โมโรและแขก: ฐานะของชาวมุสลิมในฟิลิปปินส์และไทย.
กรุงเทพฯ: โกมลคิมทอง, 2518.
- คอร์ปัส, โอ. ดี. (Corpuz, O. D.). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของฟิลิปปินส์. แปล
จาก *An Economic History of the Philippines*. แปลโดย สีดา
สอนศรี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 2556.
- จันทร์ฉาย ภัคอุทิศ. ผู้แปลและบรรณาธิการ. *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลัก
ฐานสเปน*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ฯ, 2532.
- . เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง หน้า
ประวัติศาสตร์ไทยจากเอกสารต่างประเทศ, กองวรรณคดีและ
ประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ณ โรงแรมโซฟิเทล ราชาออคิด จังหวัด
ขอนแก่น, วันที่ 12-14 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ต่อมาพิมพ์เผยแพร่ใน *วารสารวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*,
(2540), 36-69.
- จิโรจน์ โชติพันธ์. *ประวัติศาสตร์ การปกครองและการเมือง ของสาธารณะแห่ง
ฟิลิปปินส์*. พระนคร: แพร์พิตยา, 2512.
- ณัฐนี อมรประดับกุล. “เปรียบเทียบนโยบายสร้างรัฐประชาชาติที่ส่งผลต่อการ
เกิด ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทย (พ.ศ. 2481
-2500) กับความรุนแรงในมินดาเนาประเทศฟิลิปปินส์ (พ.ศ. 2489
-2514).” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.
- นันทนา ดันติเวสส. *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัย
อยุธยา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527.

- นันทา สุตกุล. เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2185 (ค.ศ. 1624-1643). พระนคร: กรมศิลปากร, 2513.
- มุสสดี สัตยมานะ. ฟิลิปปินส์จากอาณานิคมสู่เผด็จการประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2529.
- พงษ์พันธ์ นารีน้อย. “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับฟิลิปปินส์ในสมัย อยุธยา ค.ศ. 1512-1767.” วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี 2, ฉ. 2 (ตุลาคม 2550-มีนาคม 2551): 28-39.
- วิรัช, โฮเซ. อันล่วลงละเมิดมิได้. แปลจาก *Noli Me Tangere*. แปลโดย จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2548.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. ฟิลิปปินส์: ประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555.
- สมชัย อนุมานราชธน. การทูตของไทย สมัยกรุงศรีอยุธยา. พระนคร: โรงพิมพ์ พระจันทร์, 2509.
- สิริฉัตร รักการ. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ฟิลิปปินส์: จากยุคอาณานิคมถึงยุคหลัง อาณานิคม” บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการนานาชาติ เวที วิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 8 : “มนุษยศาสตร์ที่แปรเปลี่ยนในโลก ที่เปลี่ยนแปลง” จัดโดยคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2557 ณ โรงแรมอิมพีเรียลแม่ปิง จังหวัดเชียงใหม่.
- สีดา สอนศรี. การเมืองในฟิลิปปินส์ 1986-1992. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2536.
- _____. ความขัดแย้งในมินดาเนาภาคใต้ของฟิลิปปินส์: ศึกษาเฉพาะกลุ่ม แบ่งแยกดินแดนภาคใต้ *Mnlf, Milf*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549.

- _____. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฟิลิปปินส์. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- _____. พลังประชาชนในฟิลิปปินส์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- _____. ฟิลิปปินส์: การเปลี่ยนแปลง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ตั้งแต่สมัยก่อนเป็นอาณานิคม-ปัจจุบัน). กรุงเทพฯ: โครงการศึกษาพิเศษเอเชียอาคเนย์, 2520.
- _____. ฟิลิปปินส์: จากสงครามโลกครั้งที่ 2 สู่วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- _____. ฟิลิปปินส์: จากอดีตสู่ปัจจุบัน (ค.ศ. 1986-2006). แก้ไขและเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและสิ่งพิมพ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.
- _____. รัฐกับสังคมมุสลิมในฟิลิปปินส์: จากความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ = *The State and Muslim in Mindanao in the Philippines: From Conict to Cooperation*. ชุดโครงการความมั่นคงศึกษา. กรุงเทพฯ: คปไฟ, 2550.
- สุพรรณิ กาญจน์ขจรจิต. วิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในประเทศฟิลิปปินส์สมัยภายใต้ลัทธิอาณานิคมตะวันตก (คริสต์ศตวรรษ 16-20) (*Social and Cultural Development in the Philippines under the Western Colonialism*). นครปฐม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.
- สุพรรณิ กาญจน์ขจรจิต. “โฮเซ ริซาล: ปัญญาชนนักชาตินิยมฟิลิปปินส์.” ใน *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 5, ฉ. 1 (2525).
- ฮอลล์, ดี.จี.อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. บรรณาธิการแปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549.

ภาษาอังกฤษ

Agoncillo, Teodoro A. *A Short History of the Philippines*. New York: New American Library, 1969.

Arcilla, Jose S. *An Introduction to Philippine History*. 3d ed., enlarged. Quezon: Ateneo de Manila University Press, 1984.

Caldwell, Malcolm. *Book Reviews: A History of the Philippines* By Renato Constantino (New York: Monthly Review Press, 1976). 459 pp. *Race & Class* 19, no. 2 (October 1, 1977): 196–98.

Constantino, Renato. *A History of the Philippines*. New York: Monthly Review Press, 1975.

_____. *The Philippines: A Past Revisited*. Quezon City: The Foundation for Nationalist Studies, 1975.

_____. *The Philippines, the Continuing Past*. Quezon City: The Foundation for Nationalist Studies, 1978.

Crossley, Pamela Kyle. *What Is Global History*. Polity, 2008.

Guillermo, Artemio R. “*Historical Dictionary of the Philippines*.” *Asian/Oceanian Historical Dictionaries*. no. 24. Lanham, Md: Scarecrow, 1997.

Halili, Christine N. *Philippine History*. Quezon City: Rex Bookstore, Inc., 2004.

“History of the Philippines.” *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, June 27, 2014. http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=History_of_the_Philippines&oldid=614042978.

“History of the Philippines (1521–1898).” *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, July 16, 2014. [http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=History_of_the_Philippines_\(1521%E2%80%931898\)&ol-](http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=History_of_the_Philippines_(1521%E2%80%931898)&ol-)

did=616780970.

“Independence Day (Philippines).” *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, June 12, 2014. [http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Independence_Day_\(Philippines\)&oldid=612632244](http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Independence_Day_(Philippines)&oldid=612632244).

Karnow, Stanley. *In Our Image: America's Empire in the Philippines*. New York: Random House, 1989.

Majul, Cesar Adib. *The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution*. With an Introd. by Leopoldo Y. Yabes. Rev. ed. Quezon City: Univ. of the Philippines Pr, 1967.

May, Glenn Anthony. *America in the Philippines: The Shaping of Colonial Policy, 1898-1913*. Ann Arbor, Mich: University Microfilms, 1975.

McCoy, Alfred W. “Philippine Social History: Global Trade and Local Transformations.” *Southeast Asia Publications Series*, no. 7. Quezon City, Metro Manila: Ateneo de Manila University Press, 1982.

McNeill, J. R., and William H. McNeill. *The Human Web: A Bird's-Eye View of World History*. W. W. Norton & Company, 2003.

“Name of the Philippines.” *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, July 16, 2014. http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Name_of_the_Philippines&oldid=614078577.

Rodell, Paul A. “Culture and Customs of the Philippines.” *Culture and Customs of Asia*. Westport, Conn: Greenwood, 2002.

Tan, Samuel Kong. *A History of the Philippines*. Diliman, Quezon City: Dept. of History, University of the Philippines, 1987.

Thailand Law Forum. (<http://www.thailawforum.com>)

Zaide, Gregorio F. *Philippine Political and Cultural History*. Rev. ed. Manila: Philippine Education, 1957.

